

אסף חזני. קניון עזאזל: ג'יפאות, צרכנות ולאומיות בספר המדבר. עברית הוצאה לאור. 2021. 227 עמודים

נתליה גוטקובסקי*

ניגשתי לקריאת ספרו של אסף חזני קניון עזאזל בסקרנות מהולה ברתיעה. אני מחובבות השקט והמאמץ שבהליכה במדבר, ומעולם לא אהדתי את הג'יפאים מעלי האבק והרעש. אך הקריאה בספר של חזני אפשרה לי לסדוק את ההתנגדות. הרשמים של חזני על הג'יפאות בראי כינונו של המרחב הלאומי-צרכני, וכתיבתו הקולחת והרוויה בהומור, יוצרים טקסט עשיר ונגיש המציע מבט מורכב בקהילת הג'יפאות ובמתחים המתקיימים בה. במרכז פיענוח הג'יפאות מעמיד חזני את הקבוצה ואת היחד של ג'יפאים ומתאר אותם כמוסד לקידוד הזהות המקומית הגברית היהודית-ישראלית במרחב הלאומי (והקולוניאלי). ההגיגים על החיבור בין אדם למכונה, השזורים לאורך הספר, ממחישים תיאוריות פילוסופיות וסוציולוגיות על היעשות חברתית (social becoming) ועל קשרי אדם-מכונה כחלק ממעשה הרקמה החברתית וכינון המרחב, שבמקרה זה נוצר בעיקר על ידי גברים יהודים בוגרים ומבוססים. באמצעות עבודה תיאורית זו חזני מיטיב להראות כיצד הג'יפאות הישראלית, שהיא תופעה של פנאי צרכני ולאומי, מכוננת פרקטיקה תרבותית-חברתית שמשעה עבור משתתפיה את הפוליטיקה של המרחב. היא כוללת חוזה חברתי (מורכב) של סולידריות וסיוע מסור בין הג'יפאים, ובה בעת יש בה מופעי כוח רבים כלפי המרחב האנושי, הסביבתי והפוליטי שהיא מתקיימת בו. כך למשל, החוויה הג'יפאית אינה מגולמת בתצלומים של אתרי טבע ונוף שהג'יפאים מגיעים אליהם אלא דווקא בתצלומים של התגברות על אתגרי העבירות שאיתם הג'יפאים מתמודדים. דוגמה אחרת היא נהיגה בשטחי הרשות הפלסטינית, שאצל הג'יפאים היהודים נתפסת כשטח פתוח משום שלרוב הם אינם רואים את הפלסטינים והבדואים המתקיימים מן השטח הזה, וגם לא את האופנים שבהם הפלסטינים מנועים מגישה לשטח.

חזני, שחקר בעבר את הקשרים בין האדם לאופניים ואת האופן שבו המרחב מיצר באמצעות שני גלגלים ודבוקת רוכבים, נשאב כעת לתחביב הג'יפאות והציב אותו במוקד האתנוגרפיה שלו. המחקר נערך בשנים 2020-2021 בצפון מדבר יהודה במשולש שבין ירושלים, בית לחם וים המלח - אזור שהמחבר מכנה אותו "מדבר עזאזל" משום שהוא למרגלות הר המונטר (ג'בל מונטאר), או הר העזאזל. עבודת השדה של חזני מתבססת על יציאות לשטח ועל ראיונות ושיחות עם מגוון שחקנים בשדה הג'יפאות המקומי: מדריכים, נהגים, בעלי מוסכים, תיירנים, וכן מי שמייצגים את שולי התופעה החברתית של ג'יפאות - ג'יפאים פלסטינים וג'יפאיות ישראליות, שגם הן ברובן נשים מבוססות ממרכז הארץ. תיאור החוויות של קבוצות השוליים בג'יפאות מרתק משום שהוא מאיר

* ד"ר נתליה גוטקובסקי, תוכנית עמיתית מרטין בובר במדעי הרוח והחברה, האוניברסיטה העברית בירושלים

את ההבדלים ביחסים שבין אדם, מכונה ומרחב, הבאים לידי ביטוי בפרקטיקות הטכניות-כלכליות, הפרפורמטיביות, הטמפורליות והלאומיות של הקבוצות השונות הנהוגות בשטח. הג'יפאות, אומר חזני, מבטאת רצון למתוח את הגבולות ולהתמודד עם השדים הפנימיים באמצעות תנועה במרחב. המתח בין התשוקה לתנועה שוטפת ובין הצורך להתגבר על אתגרים בשטח משקף היטב את היחסים המקומיים שבין אדם, מכונה ומרחב. יחסים אלו, הרצופים מהמורות, מזינים את האתגר של הג'יפאים וניזונים ממנו במציאות החיצונית: נשיאת נשק במהלך טיול, מיקום אתרים "אטרקטיביים" לג'יפאות בתוך שטחי הרשות הפלסטינית, מפגש מתמיד עם המדינה והפיקוח הסיביתי. כל אלה מבהירים שגם מי שהנהיגה בג'יפ היא עבורו תחביב אסקפיסטי יקר לשעות הפנאי ימצא תמיד בתוך המלכודת המרחבית והפוליטית של ישראל/פלסטין.

האתנוגרפיה ממחישה הלכה למעשה את פוליטיקת היומיום של כינון הסֶפֶר הקולוניאלי באמצעות הפעולה האזרחית של הג'יפאות. במקום להפעיל כוחות צבא, הג'יפאים הישראלים מתפעלים בעצמם את הריבונות והנוכחות היהודית בשטח. רובו של קניון עזאזל, המשמש לאטרקציות צרכניות לג'יפאים הישראלים, ממוקם בשטחי C בגדה המערבית, ומיעוטו בשטחי A ו-B במונחי הסכמי אוסלו. אף שחזני מבקר את יחסי הכוח הגלומים במרחב באמצעות קטגוריות כלכליות, לאומיות ואף מגדריות, הוא מתייחס למושג סֶפֶר המדבר רק במונח היחידה הגיאוגרפית. עם זאת, קניון עזאזל מציע תרומה אמפירית חשובה לדיון הסוציולוגי והגיאוגרפי במהותו של הסֶפֶר הקולוניאלי העכשווי, הניבט אלינו מכל עבר באתנוגרפיה זו. אך חזני משיים את התופעות שהוא רואה ומשתמש במונחים "קולוניאליזם" ו"לידים" רק פעם אחת, באמצע הספר (עמ' 99, 108).

התייחסותו השולית של המחבר אל הסֶפֶר הקולוניאלי העלתה בי תהיות. האם חזני נמנע מניתוח קולוניאלי משום שהספר מכוון לציבור רחב? אולי כשמדברים על קולוניאליזם קשה לצאת עם חברים לטיול שטח בג'יפ? מהשתקפות צירי חייו של המחבר, שגדל בעיר העתיקה בירושלים, נראה כי התחנך בציונות הדתית וכי הוא משרת כקצין בכיר בצבא, אך רואה את יחסי הכוח. דווקא משום כך סברתי שהוא מצוי בצומת חברתי שבו הדיון בקטגוריה הקולוניאלי של הסוגיה שהוא בוחן יהיה מרתק. בפועל, פיזור הביקורת החברתית-פוליטית לאורך הספר והביקורת שלו כלפי מרואייניו על השעיית הפוליטי משיגים הישגים אחדים אך מחמיצים בנקודות אחרות. הספר אמנם נגיש לציבור מגוון של קוראים יהודים, אך בד בבד מתבטלת יכולתו האנליטית להשתמש בקטגוריות כמו קולוניאליזם וקולוניאליזם התיישבותי לא לשם המניפסט הפוליטי, אלא לשם ניתוח המציאות במבט השוואתי – פעולה שיכלה להזכיר לנו שהציונות והפלסטינים לא המציאו את הגלגל, אפילו לא כשמדובר ברכבי שטח.

שיאו הספרותי, האתנוגרפי והמחקרי של הספר מגיע לקראת סופו, בדיון בן שני פרקים על גלגולו של בור מים במדבר. בפרקים אלו בוחן חזני את לידתו מחדש של ביר אל עומדאן (בור העמודים), בור שחפרו פלסטינים מהעיירה זעורה שליד בית לחם לפני כ-15 או 20 שנים. בתקשורת הישראלית ובאתרי המטיילים הפך המקום לבור עוזיהו המקראי שהתגלה כביכול בשנת 2020. בפרקים האלה באים לידי ביטוי מקסימלי המתח, העוול ואף ההומור והאירוניה שבכינון המרחב הצרכני-לאומי היהודי באמצעות יחסי אדם-מכונה ובאמצעות הרשת והתקשורת. בסוף הפרק התשיעי מתאר חזני שיחה בדיונית בין שניים מהמרואיינים

בפרק כדי לדון באופן ביקורתי באירועים שתיאר. בשיחה הזאת, שלא התקיימה, יש ערך רב לדיון בכתיבה אקדמית יצירתית עם סטודנטים בשדות המחקר האיכותני. בסופם של תשעה פרקים המציגים תיאור גדוש ועשיר של אירועים, אנשים, קבוצות והתרחשויות, מצייע חזני פרק תיאורטי הקושר את חוטי האתנוגרפיה לאור רעיונותיהם של דלז וגואטרי. מבחינה מבנית ותוכנית הפרק הזה נבדל משאר הספר, ומוטב היה לשזור תובנות ממנו לאורך העלילה. אך ברוח דלז וגואטרי אציע כי תרומתו של קניון עזאול היא ביכולתו להציג מערך של קשרים, יחסים ואפשרויות בתהליך ההיעשות החברתית במרחב המקומי, שבה יש ביטוי לא רק ליחסי כוח, קפיטליזם, לאומיות וקולוניאליות אלא גם לבריתות המשורטטות בקווים עדינים בין בדואים ליהודים סביב אינטרסים תיירותיים במדבר. דווקא משום שהספר אינו ערוך באופן הדוק ומציג ריבוי, הוא מותיר בעיניי מקום רחב ומזמין לשיחה עם המחבר, עם סטודנטיות ועם חברים וקולגות – לאו דווקא כאלה שעוסקים באנתרופולוגיה, בסוציולוגיה, בגיאוגרפיה ובשיטות המחקר שלהן. ההבחנות שבפרק המסכם משוות בין יחסי האדם, המכונה והמרחב שמייצר הג'יפ ובין היחסים שמייצרים האופניים. אלו סייעו לי להבין שבניגוד לחיבור שיש לרוכבי אופניים ולהולכי רגל עם סביבתם בעיר ובמדבר, הג'יפ – מכונה בעלת חלל פנימי נפרד, מנותק וממוזג – מייצג גרסת ישראליות עכשווית, כזאת שנאחזת בקשר אל הארץ מתוך ריחוף והתחפרות במכונה יקרה שפעמים רבות היא דורסת את סביבתה וגם את היושבים בה.